

...pus hic ha bon mestre. Notícia i doble hipòtesi sobre la producció de draps de ras a Tortosa en el terç central del segle XV*

Jacobo VIDAL FRANQUET
Universitat de Barcelona

RESUM

En aquest article es dóna notícia de l'activitat del mestre de draps de ras Joan Falsison a Barcelona i a Tortosa, entre els anys 1441 i 1464, i es proposen dues hipòtesis referents a aquesta producció: la primera planteja la possibilitat que a Tortosa s'intentés establir una important manufactura tapissera envers l'any 1450; la segona planteja la possibilitat que l'esmentat Joan Falsison sigui l'autor del tapís de la santa Cena de la Seu de Tortosa.

RESUMEN

En este artículo se da noticia de la actividad del maestro de paños de raz Joan Falsison en Barcelona y en Tortosa, entre los años 1441 y 1464, y se proponen dos hipótesis referentes a esta producción: la primera plantea la posibilidad de que en Tortosa se intentase establecer una importante manufactura tapicera hacia 1450; la segunda plantea la posibilidad de que el citado Joan Falsison sea el autor del tapiz de la santa Cena de la catedral de Tortosa.

ABSTRACT

The article gives account of the activity of the tapestry master Joan Falsison in Barcelona and Tortosa during the years 1441-1464.

Regarding his production, the author suggests two hypothesis: the first raises the possibility that an important cloth manufacture settled in Tortosa about 1450. The second considers the possibility of the mentioned Joan Falsison being the author of the Last Supper tapestry of the Tortosa cathedral.

*. Aquest treball s'emmarca dins el projecte de recerca *El tardogòtic en la producció artística de la Corona de Aragón: experiencias autóctonas e intercambios internacionales* (BHA2002-03299), finançat pel Ministerio de Ciencia y Tecnología, i s'ha beneficiat d'una beca de formació de personal docent i investigador de la Generalitat de Catalunya.

1. Introducció

Els tapissos són anomenats draps de ras de forma habitual en la documentació catalana medieval, de la mateixa manera que la castellana i aragonesa acostuma a anomenar-los *paños de raz* i la italiana *arrazzi*, a causa que un dels primers i més importants centres de producció de tapissos al final del segle XIV i a l'inici de la centúria següent va ser, juntament amb París, la ciutat d'Arràs, capital del comtat d'Artois, en el regne de França. Avançat el segle XV van ser molt importants també Tournai i Brussel·les, fins al punt de substituir com a centres principals Arràs, tot i que això no va afectar la denominació de les peces, que van continuar anomenant-se draps de ras¹.

A Tortosa hi ha constància de l'activitat de diversos mestres de draps de ras, també anomenats bancalers², des de, com a mínim, l'any 1428, i la producció d'aquestes peces, amb els daltabaixos que provoquen les circumstàncies econòmiques, es manté fins aproximadament el segle XVI. Tanmateix, el moment de veritable importància en la producció de draps de ras a la ciutat de Tortosa comença l'any 1444, quan Joan Falsison³ s'hi instal·la procedent de Barcelona, i finalitza envers l'any 1464, quan sembla que aquest mestre desapareix de la documentació tortosina.

2. Notícia

2.1. L'activitat de Joan Falsison a Barcelona

Efectivament, és de Barcelona d'on es desplaça l'any 1444 Joan Falsison, que havia arribat a la Ciutat Comtal pels volts de l'any 1440 o 1441. En aquest sentit, Agustí Duran i Sanpere escrivia que el 1440 "uns mestres d'Arràs, Jacquet i Tomàs de la Lebra i Joan Falcisson s'estableixen a Barcelona, on fan uns tapissos dits "dels Àngels" i uns altres, dits "dels

1. Sobre els tapissos flamencs, cfr. G. Delmarcel, *Flemish Tapestry*, London, 1999. Sobre l'art de la tapisseria a Espanya, cfr. C. Herrero, "Tapicería", dins A. Bartolomé Arraiza (coordinador), *Las artes decorativas en España (Tomo II). Summa Artis*, XLV, Madrid, 1999, pp. 131-201. Sobre el consum de draps de ras a Barcelona, cfr. R. Terés, "Art profà i vida quotidiana entorn a 1400: els inventaris barcelonins", dins *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 19, Barcelona, 1998, pp. 295-317. *passim*, especialment pp. 298-300.

2. En principi, el bancal és una peça teixida destinada als seients. És probable que fos a causa que els bancals eren les peces més sol·licitades del mercat (això semblen demostrar, com a mínim, els inventaris de béns), que els mestres de fer tapissos fossin anomenats, molts cops, bancalers o mestres de fer bancals.

3. Farem servir aquesta grafia perquè és la més comuna en la documentació tortosina; la de Barcelona, per contra, presenta una gran diversitat, i va des del *Francison* fins al *Faucison* tot passant pel *Falsisson*.

Salvatges", per la casa municipal"⁴. Sense que es pugui posar en dubte d'una forma general aquesta afirmació, cal introduir un parell de matisos que fan referència tant a l'any d'arribada de Falsison a Barcelona com a la seua relació amb els germans de la Lebra⁵. I és que la redacció de Duran i Sanpere diu clarament que els tres mestres s'estableixen a Barcelona el 1440, i pot fer entendre que s'instal·len i treballen junts. El fet cert és, però, que ni una cosa ni l'altra semblen exactes, com a mínim tenint en compte la documentació que coneixem.

Així, una deliberació del municipi de Barcelona, datada el 13 de desembre de 1440, fa esment de *dos mestres de drap de ras, qui's volen poblar en la ciutat e obrar draps de ras e exercir e practicar lur offici e ensenyar aquell a dexeables*⁶. Segurament es tracta dels abans esmentats germans, puix que el 14 de febrer de 1441 Jaume Çafont, per ordre dels consellers, compra dos bancals d'obra de ras als germans Tomàs i Jacquet de la Lebra⁷, els quals reben certa subvenció per comprar mobles el 13 de març d'aquest mateix any⁸.

Joan Falsison, per la seua banda, sembla que no apareix a la documentació municipal fins al 23 de maig de 1441, quan rep un primer pagament *per dos bancals de rras que fa ab diversos obratges e ab senyals de la dita ciutat, e ops e per servey de aquella*⁹, i sembla que no decideix establir-se a Barcelona fins que el Consell aprova favorablement una petició que fa el 13 de desembre de 1441, en la qual demana *algun adjutori e avantage a canvi d'ensenyar lo seu art a altres de la ciutat*¹⁰. Així, el tres de febrer de 1442 rep poc més de cinc lliures que *li han tatxades en ajuda e accorrimment de son viure e de sa muller, la qual ha feta venir en aquesta ciutat per estar e habitar en aquella ab lo dit seu marit, e per mostrar a tots aquells qui apendre voldran de fer draps de ras*¹¹. Des d'aquest moment, Falsison acaba el parell de bancals que ja

4. A. Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva història, III. L'art i la cultura*. Barcelona, 1975, p. 139. Cfr., també, A. Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva història, I. La formació d'una gran ciutat*. Barcelona, 1972, pp. 307, 320.

5. Matisos que, de fet, ja havien introduït Núria de Dalmases i Antoni José i Pitarch, en escriure que "a Barcelona, i durant els anys 1441-1444, consten els mestres de drap d'Arràs, Tomàs i Jacquet de la Lebra, procedents de Picardia, i Joan Falcisson, del mateix ofici" (N. de Dalmases i A. José Pitarch, *L'art gòtic. s. XIV-XV. Història de l'art català, III*, Barcelona, 1984, p. 248).

6. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (=AHCB). Consell de Cent. II-2. f. CXXIII v.

7. AHCB. Consell de Cent. XI-57. f. LXXVIII v.

8. AHCB. Consell de Cent. XI-57. f. LXXXIII v.

9. AHCB. Consell de Cent. XI-57. f. XCIII r. Cfr. també AHCB. Consell de Cent. XI-58. f. LXXXIII v i 99 v.

10. AHCB. Consell de Cent. II-2. f. CLXV v.

11. AHCB. Consell de Cent. XI-58. f. LXXVII r.

havia començat, en realitza un parell més¹², probablement, en algun dels casos, a partir d'un model del pintor Guillem Talam¹³, i, entre el febrer de 1442 i el març de 1444 rep cada any 10 quarteres de forment *en ajuda de son viure, d'ell e de sa muller*¹⁴. Tanmateix, no serva els quatre anys d'habitació a la ciutat que havia pactat amb les autoritats barcelonines, les quals li havien promès com a subvenció quaranta quarteres de forment en quatre anys, és a dir, fins al 1445. Des del maig de 1444, Joan Falsison fa gestions per instal·lar-se a Tortosa.

Ara com ara, la raó que pogué tenir aquest mestre per traslladar-se del centre al sud del Principat ens resulta desconeguda. El més probable és, però, que tractés d'aconseguir unes condicions més favorables per al seu treball, tant pel que fa al mercat com pel que fa a l'ajut econòmic que li pogués donar el municipi.

2.2. L'activitat de Joan Falsison a Tortosa

El dia 21 de maig de 1444 el Consell de la universitat de Tortosa decideix pensionar *hun bancaler qui fa obra de Flandes* amb 11 lliures anuals durant 10 anys per tenir a la ciutat *son obrador del dit offici, ab sa muller e tota sa casa*¹⁵. L'11 de juliol, però, decideix *que no sia pagat lo port de la roba del banqualer*, perquè malgrat que la ciutat paga el transport de les pertinences d'aquells menestrals que volen establir-s'hi, *la dita provisió no és feta ni s'entén per los qui Tortosa dóna pensió, mas per los qui vénen en Tortosa que no prenguen pensió*¹⁶. La insistència d'aquest mestre bancaler, *qui obra al spital i ha mudada sa casa e família de Barchinona en aquesta ciutat*, i potser també un prestigi que ha guanyat ràpidament, fa que, finalment, rebi 40 sous *per lo port de la roba* entre el 23 d'abril i el 10 de maig de 1445¹⁷. És Joan Falsison, que cobra el seu primer jornal com a bancaler assalariat per la ciutat de Tortosa el 26 de febrer de 1445¹⁸.

12. Cfr. AHCB. Consell de Cent. XI-60. f. LXXXI v (17-8-1442), f. LXXXV r (11-9-1442) i C r (5-12-1442).

13. AHCB. Consell de Cent. XI-59. f. LXXVIII r (6-2-1442).

14. AHCB. Consell de Cent. XI-59. f. LXXVIII v (15-2-1442). AHCB. Consell de Cent. XI-61. f. LXXXI r (20-2-1443). AHCB. Consell de Cent. XI-62. f. LXXXVIII r (12-3-1444).

15. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 42. f. 13 v (esborrany en el 2on lligall, f. 4 r).

16. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 42. f. 24 r.

17. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 42. f. 59 v. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 66. f. 84v.

18. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 67. p. CCXXVIII.

En els anys immediatament següents, Falsison continua rebent aquest sou fix d'11 lliures i, alhora, cobra pels diversos treballs que fa per a la Universitat, com ara la factura d'un drap *qui havia fet per star damunt la taula de la Casa de la Ciutat*, al setembre de 1446¹⁹, i, és de suposar, també pels treballs que li encarreguen les famílies adinerades del territori, perquè Falsison és un personatge que de seguida guanya ascendent a la ciutat. En aquest sentit, tot i que no és possible datar el document amb exactitud (és probable que sigui del mes d'abril de l'any 1445), cal tenir ben en compte que el Consell decideix encarregar un parell de bancals en aquest període perquè les peces que es feien servir abans estan fetes malbé, però també aprofiten l'avinentsa *pus hic ha bon mestre*²⁰.

No hi ha més notícies importants sobre el mestre fins al 2 de maig de 1450, quan demana a la ciutat l'avançament del salari de dos anys amb la intenció *de fer venir de altres parts bons obrés, abtes e ben experts per al dit offici, dels quals ne té ab si quatre, per rahó dels quals, e de la altra companya que té, los quals són en nombre de vuyt, sosté gran messió e despesa*; això sí, tot ho fa *per honor e servey de la ciutat e ciutadans de aquella*. El Consell, ràpidament, accepta la demanda, *ell donant bona fermança e seguretat de restituir aquelles en cars de mort o en cars se n'anàs*²¹.

És molt significatiu de l'estima que la ciutat tenia per Joan Falsison un document datat el 29 de maig de 1451 en el qual el mestre, davant la mort de la seua muller, demana una subvenció igual que la que havia rebut en establir-se a Tortosa. Si de cas fos novament subvencionat, ell *pendria muller e no pendria altre partit, sinó que aturaria e serviria la ciutat*. Llavors, el Consell, *attenent que lo dit mestre Johan ha feyts de bells draps de ras en la ciutat, dels quals la ciutat se ennobleix e reporta honor, e contínuament ne obre, e contribueix en les impositions*, decideix assalariar-lo *per a X anys o per atre tant temps com la primera vegada fon conduhit, constituhint-li atre tant salari com lo primer*²².

Així, doncs, des d'aquest moment i fins probablement l'any 1463, el mestre rep un sou anual que, en aquest període, fluctua entre les 11 i les 5 lliures, i acostuma a ser de 7 lliures, a conseqüència d'una baixada general de salaris causada per la crisi econòmica que travessa la ciutat

19. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 68. f. 57 r. És testimoni d'aquest pagament el també mestre de draps de ras, en aquest cas de València, Pere Marquès.

20. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 60. f. 91 r.

21. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Registre 3940 (paper); AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 45. f. 71 r.

22. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 46. f. 16 r.

durant aquests anys²³. En el volum de Clavaria de l'exercici 1463-1464, encara hi ha reservat un espai destinat a anotar el seu salari, però està ocupat pel següent comentari: *vacat, per present que ja no's paga*²⁴. Abans de desaparèixer de la documentació, Joan Falsison ha realitzat diversos treballs per al municipi i, allò que és més interessant, sembla que ha estat l'intermediari en els contactes que mantenen la ciutat de Tortosa i el mestre de draps de ras Llor Batur quan aquest pretén canviar els aires de Saragossa pels de Tortosa, *ab sa casa e muller*²⁵, a les acaballes de l'any 1458.

3. Doble hipòtesi

3.1. Una gran manufactura finalment frustrada

La primera hipòtesi que permet plantejar la documentació que tot just s'acaba de presentar diu que a la ciutat de Tortosa va estar a punt de reeixir, però no va acabar de reeixir, a mitjan segle XV, una important indústria tapissera que, pel que es desprèn dels documents, pareix que va tenir més volada o va voler tenir més volada que la que més o menys contemporàniament hi havia instal·lada a Barcelona²⁶.

Evidentment, manca un estudi exhaustiu sobre la producció de draps de ras a Barcelona, estudi que permetria una comparació amb més garanties i potser (també pot ser que no) invertiria els termes, però amb la documentació que avui tenim a l'abast, i centrant l'assumpte en la figura

23. En la sessió del Consell de la ciutat de Tortosa celebrada l'1 de febrer de 1454, s'afirma que en els tres anys anteriors *les rebudes no abasten a les dates*, raó per la qual la ciutat es veu obligada a *manlevar*. Cit. J. Vidal, "Notes sobre la contribució municipal a l'obra de la Seu de Tortosa (ca. 1406-1455)", dins *Recerca*, 6, 2002, p. 173 n. 106.

24. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 83. s/f.

25. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 79. f. LXVII v (21-10-1458). Document transcrit parcialment per M. Galindo, "Trescentistes i quatrecentistes tortosins (segons notícies tretes dels Llibres de Clavaris i de Provisions, del l'Archiu Municipal)", dins *La Zuda*, 106, Tortosa, maig de 1922, p. 76.

26. Segons Josep Gudiol (*Pintura gòtica. Ars Hispaniae*, IX, Madrid, 1955, p. 239), el pintor Lluís Dalmau va viatjar a Flandes el 1431 acompanyat per un teixidor amb la missió d'adquirir tapissos i, probablement, de contractar teixidors que es pretenia enviar a València amb l'objectiu de fundar una manufactura reial. Darrerament, diversos autors, tot citant Judith Berg Sobré (cfr. J. Berg Sobré, *Behind the Altar Table. The Development of the Painted Retable in Spain, 1350-1500*, Columbia, 1989, p. 293), han volgut traslladar aquesta manufactura reial de València a Barcelona, quan, de fet, aquesta autora escriu, seguint Gudiol, que Dalmau va anar a Flandes "presumably to obtain Flemish artisans to help establish a tapestry works in Valencia". Malgrat tot, la presència dels germans de la Lebra i de Falsison, així com altres fets i altra documentació, demostren l'existència d'una producció de draps de ras a la Barcelona del segle XV, tot i que sembla que mai va arribar a ser una producció de pes, raó per la qual els draps importants es dissenyaven a la Ciutat Comtal, però es confeccionaven fora. Cfr. per exemple, J. Puig i Cadafalch i J. Miret i Sans, "El Palau de la Diputació General de Catalunya", dins *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, 1909-1910, p. 414.

de Joan Falsison, el fet és que mentre que a Barcelona sembla que el mestre viu amb l'única companyia de la seua dona²⁷, a Tortosa consta que l'any 1450 té quatre col·laboradors *aptes e ben experts*²⁸. Així, també, mentre que a Barcelona simplement ofereix *mostrar a tots aquells qui aprendre volran de fer draps de ras*²⁹, a Tortosa proposa *fer venir de altres parts bons obrers*³⁰. I així, finalment, mentre que marxa de Barcelona abans de finalitzar el termini d'habitació que havia pactat amb les autoritats locals, roman a Tortosa fins i tot en moments delicats per a l'economia (i, consegüentment, per a la producció artística) del municipi.

Penso que, possiblement, també cal atribuir a l'intent d'establir una important manufactura de draps de ras a Tortosa els contactes de Falsison amb diversos mestres de draps de ras procedents d'altres centres de la Corona. Mestres com ara Pere Marquès, de la ciutat de València, que al 1446 va ser testimoni d'un pagament realitzat pel municipi de Tortosa a Falsison per la factura d'un drap destinat a la taula de la Casa de la Ciutat³¹. Però, sobretot, mestres com Llor Batur, qui, com s'ha dit més a dalt, tingué la intenció d'establir-se a la ciutat l'any 1458 procedent de Saragossa, on encara avui es conserva una considerable col·lecció de tapissos del segle XV³².

Com ja s'ha apuntat, però, sembla que aquests projectes van frustrar-se. Amb la documentació de què disposem ara com ara no podem saber del cert si els nous "bons obrers" que Joan Falsison volgué tenir al seu costat van arribar a establir-se mai a Tortosa. Qui sembla que finalment no s'hi instal·là fou Llor Batur, perquè apareix a la documentació que coneixem només un cop, i es diu que té intenció d'establir-se a la ciutat, no pas que s'hi hagi establert. La raó d'aquestes frustracions cal buscar-la, probablement, en l'abans esmentada crisi econòmica que arrossega la ciutat des d'aproximadament el 1450 i, després, en el conflicte bèl·lic que assota el Principat la dècada següent³³. Aquests dos esdeveniments conjugats entre ells i amb d'altres, de fet, no solament frustraren la possibilitat d'establir-hi una important manufactura tapissera, sinó que

27. Cfr. per exemple AHCB. Consell de Cent. XI-59. f. LXXVII r.

28. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Registre 3940 (paper); AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 45. f. 71 r.

29. Cfr. per exemple AHCB. Consell de Cent. XI-59. f. LXXVII r.

30. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Registre 3940 (paper); AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 45. f. 71 r.

31. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 68. f. 57 r.

32. No hi ha documentada, però, una producció destacada, i acostuma a acceptar-se que aquestes peces són totes importades. Cfr. per exemple C. Rábanos Faci, *Los Tapices en Aragón*, Zaragoza, 1978, *passim*.

33. Sobre la guerra civil catalana al territori tortosí, cfr. A. Curto, "La Guerra contra Joan II a les Terres de l'Ebre", dins *Recerca*, 6, 2002, pp. 9-42.

liquidaren en bona mesura, encara que no totalment, una important producció artística en el municipi de Tortosa que s'havia iniciat, aproximadament, a la segona meitat de segle XIV.

3.2. Un autor per al tapís de la santa Cena de la Seu de Tortosa

La segona hipòtesi que volem plantejar d'acord amb la documentació presentada, i amb altra documentació que tot seguit presentarem, és que Joan Falsison pot haver estat l'autor del conegut tapís de la santa Cena de la Seu de Tortosa, conjunt de tres peces teixides per separat i cosides entre elles probablement de forma desordenada, puix que l'Oració a l'Hort, el primer tema presentat en el conjunt, és el darrer des del punt de vista narratiu, i el que està cosit en darrer lloc, l'Entrada de Jesucrist a Jerusalem, és el primer tema de la narració evangèlica.

Poc sabem, malauradament, sobre la biografia de la peça, la qual facilitaria en gran mesura una atribució. En aquest sentit, el prevere Eduard Solé (+ 1955), que va ser, potser, la persona que més profundament va arribar a conèixer la història de l'art en relació amb la Seu de Tortosa, mantenia, tot i que no ho va publicar, que el tapís de la Santa Cena és un dels tres draps de ras que al 1470 llegà el traspassat prior claustrer Tomàs Bonet a la catedral³⁴. El fet, però, és que un document notarial de l'Arxiu Capitular de Tortosa³⁵ demostra que la donació va consistir en tres *bancalia de ras*, peces, per tant, que no poden identificar-se amb l'obra que estudiem, ja que no es tracta d'un tapís per a cobrir un seient. A banda d'això, també se sap que al llarg dels segles XV i XVI van ser nombroses les donacions de draps de ras a la Seu de Tortosa³⁶ i, per tant, l'única cosa que es pot assegurar és que al segle XIX Francesc Mestre i Noè afirmava que la peça era col·locada al monument del Dijous Sant com a llenç³⁷, i que diverses fotografies antigues mostren que era emprada com a pal·li o frontal a l'altar major de la Seu. Tanmateix, diversos fets permeten, si més no, plantejar l'abans esmentada hipòtesi, però no superar-la, ja que s'ha de reconèixer que la importació de draps de ras va ser habitual a la Corona d'Aragó els darrers segles del gòtic i durant el Renaixement.

34. AHCTE. Fons de mossèn Eduard Solé. Nº. 175. Document solt.

35. Arxiu Capitular de Tortosa (=ACTo). Protocol de Miquel Solà, 10. s/f. 22-6-1470.

36. Cfr. diverses donacions: AHCTE. Fons de mossèn Eduard Solé. Nº. 135 i 175. Documents solts. ACTo. Llibre de Rúbriques o "Índice de Acuerdos Capitulares desde 1326 hasta 1570", f. 364 r. 13-8-1479.

37. F. Mestre i Noè, *El arte en la santa iglesia catedral de Tortosa*, Tortosa, 1898, p. 66.

D'aquesta manera, en el sentit de relacionar obra i autor cal tenir en compte, en primer lloc, que Joan Falsison és el mestre de fer draps de ras més important d'entre els actius a la ciutat en una cronologia, la del terç central del segle XV, que li escau perfectament bé a la peça. Sabem que és el més important, principalment, per tres raons. La primera és que, com diu un document que ja hem citat, *la ciutat se ennobleix* de la seua producció, producció que, d'altra banda, és abundant (el mateix document diu que el mestre contínuament obra draps)³⁸; la segona és que mentre que Falsison està cobrant de la Universitat tortosina 11 lliures anuals, els altres dos mestres bancalers assalariats de la ciutat a mitjan segle XV, Berenguer Baldrich i Jaume Sartre o Sastre, cobren, generalment, 5 lliures entre els dos³⁹; la tercera és que mentre que Joan Falsison es dedica exclusivament a la confecció i arranament de "draps", els altres dos mestres es veuen obligats a cercar complements salarials fent altres feines, algunes tan allunyades de la seua especialitat com són la neteja urbana⁴⁰ o el transport de mobiliari d'un lloc a un altre de la ciutat⁴¹.

D'altra banda, cal tenir present que hi ha documentats tapissos amb figures (no sols amb decoració vegetal o heràldica) que segurament han de correspondre a una producció local, i de l'existència d'aquesta producció local de peces figurades es dedueix, lògicament, que els encàrrecs del territori els havien d'absorbir, habitualment, els tallers locals⁴². Han de correspondre a aquesta producció, per exemple, diverses peces citades a l'inventari dels béns del mercader i prohom tortosí Pere Sala⁴³, com ara *dos bancals de drap de ras e obratge de flavons verts, ab arboredes e caces de diversos animals, ab ymatges de hòmens e dones,*

38. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 46. f. 16 r.

39. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 73. s/f. 25-10-1451.

40. El 24 de juny de 1451 Berenguer Baldrich cobra certa quantitat per haver netejat *lo vall, bon havia de passar la professó, e per metre-y dos draps, e per loguer dels dits dos draps* (AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 73. s/f).

41. El mateix Baldrich cobra, el dia 20 d'abril de 1454, *per portar los banchs a sent Johan lo dta de Rams* (AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 75. f. CXVIII v). Pitjor sembla que era la situació de Jaume Sastre, que fins i tot arriba a ésser empresonat *per blasfem* (AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 75. f. CXV r).

42. El cas és paral·lel al de la pintura de retaules. Evidentment, i pel que fa als retaules, coneixem excepcions a la regla i, de vegades, es produeixen encàrrecs a tallers de fora del territori fins i tot en el moment de màxim desenvolupament dels tallers autòctons. Però són aquestes excepcions les que han d'ésser explicades, i no a la inversa. Sobre el mercat i el funcionament dels tallers de pintura gòtica al bisbat de Tortosa cfr. A. José i Pitarch, "Les arts plàstiques: l'escultura i la pintura gòtiques", dins E. Llobregat i J. F. Yvars, *Història de l'art al país valencià, I*, València, 1986, pp. 163-239, *passim*. [Estant en premsa aquest article ha aparegut el catàleg de l'exposició *La memòria daurada. Obradors de Morella. s. XIII-XVI*, cfr., per tant, el capítol sobre el taller de pintura de Morella, que tot i estar centrat, òbviament, en l'obrador d'aquella vila, també ha de parlar sobre el de Tortosa]

43. Sobre Pere Sala cfr. R. Vergés Paulí, *Èspurnes de la Llar, IV*, Tortosa, 1912, pp. 191-193; E. Bayerri, *Historia de Tortosa y su comarca, VIII*, Tortosa, 1960, pp. 568-569; R. Salvadó, "Els conversos tortosins i la Inquisició", dins *Recerca*, 3, Tortosa, 1999, p. 78.

*forrat a les vores de canemaç blanch*⁴⁴ o un significatiu *drap de ras gran, ab grans arboredes e dos ymages al mig, ço és, una senyora e hun jove, e ab lo senyal del dit marit meu, ço és, de Sala, e caces e altres pintures, forrat entorn e vores de canamac blanch*⁴⁵, significatiu perquè aquest tapís portava l'emblema heràldic de l'esmentat personatge i, per tant, sembla que es tracta d'un encàrrec personal i, consegüentment, local, no pas d'una peça importada o d'algun drap de producció seriada que algun mercader tingués en estoc.

En darrer terme, cal tenir en compte que cap de les propostes i atribucions fetes fins ara sobre el tapís de la santa Cena és concloent. Marie-Louise Plourin⁴⁶ va proposar, l'any 1955, que fos obra d'un mestre ambulant del segle XV, cosa que cal descartar des d'un coneixement documental que ens parla de, com a mínim, cinc mestres establerts a la ciutat en diversos moments d'aquesta centúria, sense comptar els ajudants. Seria estrany, doncs, que havent mestres a la ciutat s'encarregués una peça tan destacada a un mestre ambulant.

Rosa Martín i Ros⁴⁷, per la seua banda, proposava el nom d'Orbatur, o el d'un altre mestre actiu a la zona, com a autor de la peça. I, efectivament, ha d'ésser el d'un altre, puix que aquest Orbatur (o Loor Batur), malgrat que en algun moment se l'ha considerat actiu a Tortosa⁴⁸, com hem vist més a dalt sembla que mai no va arribar a establir-se a la ciutat.

Finalment, la relació establerta per J. Duverger entre el tapís de Tortosa i el brussel·lenc Gielis van de Putte⁴⁹, actiu com a mestre en aquella ciutat del nord des del 1441, presenta el mateix problema que l'atribució a un mestre ambulant (és a dir, ¿per què s'encarrega una obra a un mestre de l'estranger si hi ha bons mestres actius a la ciutat? o, en aquest cas, ¿per què cal pensar en una procedència forana havent-hi tallers actius a la ciutat?), i, alhora, presenta problemes propis, com ara el desconeixement que tenim sobre la relació comercial entre ambdues ciutats, relació comercial que, d'altra banda, és ben plausible i, per tant, cal no negar.

44. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Inventari dels béns d'en Pere Sala, f. 9 r.

45. *Ibidem*.

46. M-L. Plourin, *Historia del tapiz en occidente*, Barcelona, 1955, làmines 15 i 16.

47. R. Martín, "Tapís de la Santa Cena", dins *Millenium. Història i Art de l'Església Catalana (catàleg de l'exposició)*, Barcelona, 1989, p. 400.

48. De fet, Alcolea simplement diu que "había de establecerse en Tortosa en 1458", no pas que s'hi hagués establert (S. Alcolea, *Artes decorativas en la España cristiana. Ars Hispaniae*, XX, Madrid, 1975, p. 364), i Galindo simplement transcriu parcialment un document que l'esmenta present a Tortosa però encara resident a Saragossa (M. Galindo, "Trescentistes...", p. 76).

49. J. Duverger, "Gielis van de Putte, tapijtwever en tapijhandelaar te Brussel (ca. 1428 na 1503)", dins *Artes Textiles*, VII, Gant, 1971, pp. 5-22. Agraeixo a la doctora C. Herrero que em facilités aquesta referència bibliogràfica, i a la senyora P. Hetzler l'assessorament lingüístic.



Fig. 1. Aquí atribuït a Joan Falsison. Tapís de la Santa Cena. Catedral de Tortosa



Fig. 2. Atribuit a Gielis van de Putte. Tapis de la Santa Cena. Museus Vaticanus.

En referència a aquesta darrera atribució, cal dir que les altres obres relacionades per Duverger amb van de Putte, especialment un tapís que també representa el tema de la Santa Cena i que es conserva als museus vaticans, sí que mostra semblances estilístiques amb el tapís de la Seu de Tortosa, encara que molt lleus (és a dir: són dues obres amb característiques “flamenquitzants”), però la qualitat d’execució és major, la composició és més atapeïda i complicada, menys esquemàtica, i moltes de les semblances entre ambdues obres vénen marcades simplement pel tema iconogràfic, que com s’ha dit és el mateix.

Finalment, posarem l’accent en el fet que una connexió entre aquestes peces basada en relacions estilístiques sembla que ha d’ésser desestimada perquè, justament, és en l’estil que cal fixar-se per tal de donar suport a l’atribució feta a Joan Falsison. Pel que fa a aquesta qüestió, Núria de Dalmases i Antoni José i Pitarch apuntaven la possibilitat que el tapís s’hagués fet “sobre un cartró de la tercera dècada del segle XV aproximadament”⁵⁰, i cal pensar que més concretament sobre un model derivat de la pintura valenciana d’aquests anys⁵¹, ambient aquest en el qual havien d’haver-se format alguns dels pintors que, amb molta força i des d’aproximadament la dècada de 1440, van fer arribar la influència dels tallers de la ciutat de València fins i tot a la pictòricament potent Catalunya, tot passant, evidentment, per territori de la Diòcesi de Tortosa⁵². Cal destacar, en aquest sentit, el cas de Miquel Nadal, pintor valencià que consta com a habitant de Tortosa l’any 1449 i que substitueix Bernat Martorell com a cap del seu taller barceloní a la mort del mestre català, l’any 1452⁵³.

50. N. de Dalmases i A. José i Pitarch, *L’art gòtic...*, p. 184.

51. També Emma Liaño relacionava el cartró amb la pintura valenciana de la primera meitat de segle XV (E. Liaño, “Tapís de la Santa Cena”, dins *Fidei Speculum. Art litúrgic de la diòcesi de Tortosa (catàleg de l’exposició)*, Barcelona, 2000, pp. 76-77).

52. Sobre la pintura valenciana en aquest període, cfr., especialment, A. José i Pitarch, “Les arts plàstiques...”, *passim*.

53. A. Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva història, III...*, *passim*. Actualment no es pot afirmar, però, que Nadal estigui relacionat directament amb el tapís de la santa Cena, i simplement el citem per la seua triple condició (coneguda) de pintor de la ciutat de València, habitant de Tortosa i successor de Bernat Martorell a Barcelona, i, encara més, perquè l’any 1452, juntament amb Joan Huguet, pintà tres draps *per ésser los dits tres draps patrons de tres draps, los quals havem deliberat, a ops de la casa de la Deputació, sien fets en la vila de Ras* (Cit. J. Puig i Cadafalch i J. Miret i Sans, “El Palau de la Diputació...”, p. 414).

Documents

1

1441, maig, 23. Barcelona.

El clavari de la ciutat de Barcelona anota un pagament al mestre Joan Falsison per la factura de dos bancals.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Consell de Cent. XI-57. f. XCIII r.

Item, pos en data, les quals, ab albarà dels honorables consellers, scrit a XXIII de maig de l'any MCCCCXLI, fiu dir e scriure en la dita taula a-n Johan Falsisson, mestre de draps de ras; e foren en paga prorata d'açò que li serà degut per dos bancals de rras que fa ab diverses obratges e ab senyals de la dita ciutat, e ops e per servey d'aquella. Axí com en lo dit albarà se conté que cobre, ensemps ab àpoca fermada en poder del dit notari, lo dit dia de XXIII de maig del dit any MCCCCXLI. ---- XI ll s⁵⁴.

2

1441, setembre, 4. Barcelona.

El clavari de la ciutat de Barcelona anota un pagament al mestre Joan Falsison per la factura de dos bancals.

AHCB. Consell de Cent. XI-58. f. LXXXIII v.

Item, pos en data, les quals, ab alberà dels honorables consellers, scrit a III de setembre de l'any MCCCCXLI, fiu dir e scriure en la taula de la ciutat de Barchinona, a-n Johan Falsisson, mestre de draps de ras, al qual, per ordinació dels dits honorables Consellers foren donades e bestretes en paga prorata d'açò que li és e serà degut per dos banchals que fa ab diverses obratges e ab senyals de la dita ciutat, a ops e per servey d'aquella, axí com en lo dit albarà se conté que cobre, ensemps ab àpoca fermada en poder d'en Gabriel Canyelles, notari, lo dit quart dia de setembre del⁵⁵ any MCCCCXLI. ---- V ll X s⁵⁶.

3

1441, desembre, 13. Barcelona.

Un mestre francès (Joan Falsison) demana certa subvenció al Consell de la ciutat de Barcelona a canvi d'instal·lar-se i ensenyar el seu art a la ciutat.

AHCB. Consell de Cent. II-2. f. CLXV v.

54. En el marge esquerre: *Albarà e àpoca.*

Són notades al dit Johan Falsison en lo [noven] libra de notaments, en cartes CLXV.

55. Segueix *dit*, ratllat.

56. En el marge esquerre: *Albarà e àpoca.*

[Closes en notament al dit [Johan] Fausison el VIII libre [de nota]mens, en carta CLXV.

L'altra supplicació és de I francès, mestre de draps de ras, lo qual offerie que sic vendrie poblar e ensenyaria lo seu art a altres de la ciutat, e axí sic introduhirie operació dels dits draps, però ell suplicant que lo Consell li faés algun adjutori e avenge.

4

1442, febrer, 15. Barcelona.

El clavari de la ciutat de Barcelona anota el pagament de 7 lliures i 10 sous, en forma de 15 quarteres de forment, al mestre Joan Falsison. Aquest és el primer pagament dels quatre que la ciutat ha acordat amb l'esmentat mestre en quatre anys.

AHCB. Consell de Cent. XI-59. f. LXXVIII v.

Item, pos en data, les quals, ab albarà dels honorables consellers, scrit a XV de ffebrer de l'any MCCCCXLII, fiu dir e scriure en la dita taula, a n Guillem Martí, mercader, deputat per los dits honorables consellers a reebre los preus dels forments que la dita ciutat fa vendre en lo porxo del forment d'aquella, al qual eren degudes per preu de X quarteres de forment que de ordinació dels dits consellers ha liurades a n Johan Faussison, mestre de draps de ras, a rahó de XV sous la quartera. E són d'aquelles XL quarteres, les quals los dits consellers, ab auctoritat del Consell de Cent jurats de la dita ciutat, celebrat a XIII de deembre prop passat, li han tatxades, ultra X florins, los quals, ab altra cautela, li són stats ja pagats en la dita taula; les quaranta quarteres de forment li han ésser donades dins quatre anys, ço és, X quarteres cascan any, en ajuda de son viure, d'ell e de sa muller, la qual ha feta venir en aquesta ciutat per star e habitar en aquella, e per mostrar a tots aquells qui apendre volran de fer draps de ras, axí com en lo dit albarà se conté que cobre, ensemps ab àpoca fermada, en poder d'en Gabriel Canyelles, notari, lo dit XVen dia de ffebrer del dit any MCCCCXLII. ---- VII ll X s⁷.

5

1445, febrer, 26. Tortosa.

Pagament d'11 lliures al mestre Joan Falsison, corresponents al primer salari anual que cobra de la ciutat de Tortosa.

Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 67. p. CCXXVIII.

Del salari de mestre Johan Falsison, banchaler e obrer de drap de ras a la manera de Flandes, que són onze lliures, per lo qual és estat conduhit a deu anys a rahó de XI lliures per any, segons que appar per provisió de Consell feta lo dijous, festa de la Ascensió de Nostre Senyor Déus Jesuchrist, qui's conta XXI de maig any MCCCCXXXIII. Item, donà al dit mestre Johan, per son salari del preseny any, XI lliures, e aquelles confessa haver haüdes e reebudes a XXVI de ffebrer any MCCCCXXXV, en presència de

57. En el marge esquerre: *[Albar]à e [àpo]ca.*

[Són posa]des en notament, [en lo VII]II libre de nota[mens], en carta CLXV.

[Aquesta d]ata fon tatxada [per los hon]orables consel[es], [ab prò]m[jens], avent po[lder] del Con[sel] de Sent ju[rats seleb]rat a XIII de [deembre] del dit any.

mi, Ffrancesch Goda, notari, d'en Miquel Gacet [...] de Thous, ciutadà, e d'en Guillem Semaler, asaunador. ---- XI ll.

6

1446, setembre, 30. Tortosa.

Pagament de 3 lliures i 10 sous a Joan Falsison per la factura d'un drap de ras per a la Casa de la Ciutat de Tortosa.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 68. f. 57 r.

Item, donà a XXX de setembre a mestre Johan Falsison, mestre de draps de ras, per hun drap qui havia fet per star damunt la taula⁵⁸ de la Casa de la Ciutat, dalt, setanta sous, e aquells confessa haver huts e rebuts en presència de mi, Ffrancesch Goda, notari, d'en Pere Marquès, de València, obrer del dit art, e Pere Garcia, bracer de Tortosa. ---- III ll X s.

7

1450 (?), febrer, 25. Tortosa.

Pagament d'11 lliures al mestre Joan Falsison, corresponents al salari anual que cobra de la ciutat de Tortosa.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 71. p. 329.

Del salari de mestre Johan Falsison, mestre de draps de ras, que és XI lliures.
Item, donà a XXV de febrer al dit mestre Johan Falsison, per lo dit son salari, onze lliures, les quals confessa haver hagudes e rebudes, e-n fermà àpoca la dita jornada, en poder de mi, dit notari, presents per testimonis en Johan Mercer, argenter, e en Berenguer Daroca, scrivent. ---- XI ll.

8

1450, maig, 2. Tortosa.

El Consell de la ciutat de Tortosa accepta anticipar el sou de dos anys a Joan Falsison amb la condició que l'esmentat mestre doni bones fermances. Aquesta quantitat ha de servir per ampliar el taller que el mestre té instal·lat a la ciutat.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 45. f. 71 r.

De les XXII lliures anticipadores a mestre Johan Falsison, mestre de draps de ras.
Primo, a la sol·licitació donada en scrits per mestre Johan Falsison, mestre de fer draps de ras, qui stà en l'espital, contenen en efecte que com ell, per honor e servey de la ciutat e ciutadans de aquella, se sia disposat haver e fer venir de altres parts bons obrés, abtes e ben experts per al dit offici, dels quals ne té ab si quatre, per rahó dels quals, e de la altra

58. Segueix *del*, ratllat.

companya que té, los quals són en nombre de vuyt, sosté gran messió e despesa. E com la ciutat li done de salari cascun any XI lliures⁵⁹, per tant soplicava li fossen anticipades de dos anys, e axí ell porà sostenir lo dit offici e despesa a tota honor e servey de la ciutat e dels ciutadans de aquella, etcètera. Ffonch provehît li sien anticipades les dites onze lliures per los dits⁶⁰ dos anys, segons és stat soplicat, dels béns de la Universitat, ell donant bona fermança e seguretat de restituir aquelles en cars de mort o en cars se n'anàs.

9

1451, maig, 29. Tortosa.

Davant la petició de Joan Falsison, el qual pretén prendre esposa a la ciutat si és novament subvencionat pel municipi, el Consell de la ciutat de Tortosa decideix patrocinar-lo, puix que està molt satisfet amb la seua labor.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 46. f. 16 r.

Sobre la supplicació posada per mestre Johan Falsison, mestre de draps de ras, contenent que la muller li és morta e que si era conduhît per atre tant temps com ha servit pendria muller e no pendria altre partit sinó que aturaria e serviria la ciutat, attenant que lo dit mestre Johan ha feyts de bells draps de ras en la ciutat, dels quals la ciutat se ennobleeix e reporta honor e contínuament ne obre e contribueix en les imposicions, fon provehît que lo dit mestre Johan fos conduït per a X anys o per atre tant temps com la primera vegada fon conduhît, constituhint-li atre tant salari com lo primer.

10

1454, agost, 8. Tortosa.

Pagament de 16 sous i 6 diners al mestre Joan Falsison per la reparació de tres draps pertanyents a la ciutat de Tortosa.

AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 76. f. LXVI r.

Item, a VIII de agost, dóna a mestre Johan Falsison, mestre de draps de ras, per tres draps que adobà, los quals eren molt foradats, e clogué los forats, cò⁶¹ és, lo drap de sobre atzembla e lo drap vert major e lo drap de la scrivania, entre tots, un florí e mig.---- ll XVI s VI.

59. Segueix *si li són*, ratllat.

60. Segueix *onze*, ratllat.

61. Manca el trencament de la c.